

GOTZAIA

KRISTAU ERRITIK

URRUN?

OIARZABAL-DAR ALEJANDRO

Kontzilioaren irugarren saioan, beste arazoan artean, gotzaiari buruz aritu izan dira. Aita Congar-ek egun batean "Kontzilio onetatik gotzai era berri bat aterako zela" idatzi zuenean egiazko igarle gertatu dela uste dut.

Izan ere, zenbait gotzaiek gotzaiaren ideia eguneko gizonari dagokionez, erabat berritu bear dela diote. Aginte moduan, ez eleizbarrutiko buru bezela dauzkan eskubideak begiratzuz soilik, gaurko gizarteak nai duen serbikuntza edo alkar-laguntza batean baizik. Era honetan mintzatu ziren Reconquista-ko Mons. Iriarte eta beste zenbait.

Egia esan, eskema ederra antolatu zen irugarren saiorako: "Goztzaien Pastoral eginkizuna Eleizan". Goztzaien lankideeri buruz ari dela batzar bat izendatzen da goztzaia "Aolku (Kontseillu) Pastoral" deritzaiona. Batzar hori apaizek, erlijiosoek eta laikoek eratu bear dute. Eskema berri hau oraindik apro-

batua izan ezik ere, arrera ona izan du oso goztzaian artean. Ikus ditzagun Eleiz Batzarrean azaldu diren iritzi batzuek.

Pablo Barrachina, Orhiuela-ko (Españia) goztzaia eta Jose Urtasun Avignon-eko (Frantzia) goztzaiburua gauza berdintsuaz mintzo ziren. Goztzaia eleizbarrutiko aita da eta benetan bear du izan, eleizbarrutia familia bat baita. Eta aita bat familiko problema oroetaz kezkatzen da. Goztzaiek artu-eman estuagoak antolatzea komeni da, lehenik apaiz eta erlijiosoekin, baita erriarekin ere eleizbarrutiaren eta Eleizaren onerako.

Itzaldi bikaina Emilio Guerry, Cambrai-ko (Frantzia) goztzaiburua. Goztzaia eginkizun publikoetaz mintzatu da. Agiriko irakatsietan gaureguneko kutsuaz ornitu bear da Ebanjelioaren erakutsia, gai zibillak, sozialak eta politikakoak argi egiñaz, alegia. Norbere Erriaren prolemei erantzuki.

Ta hala ba-derizkio mintzo liteke katoliko ez diranen aurrean ere bere Errian. Hemen, ordea, Gotzaiak prolema ta egite guztiak zeazki eza-gutzen dituela ematen da. Eta ortarako komeni da Gotzaiarekin laikoek lankidetzaz edo artu-eman bezeziak antolatzea. Guzti honek, gafiñera, eskatzen du zuhurtasuna ate raldietan, apaltasuna bai informazioa eskatzean, bai entzun bear denerako, egiazko elkarrizketa, t. a.

Leonidas Proano, Riobamba-ko (Ecuador) gotzaia. Onek zionez eskemak ez omen ditu garbi agertzen Gotzaiak bere ardieri ta hauen premiak ezagutzeko betebearrak. Elkarrizketa biziagoa eskatzen du Gotzaiaren eta sifisleen artean. Gotzaia aita xamur bat bezela zaletu bear litzake bere semeekin. Eta erreztasun eta konfiantza aundia-goak eskeifi bai apaiz ta bai gafiñerako kristaueri hauek beren naiak, arazoak eta iritziak agertu ditzaten.

Gotzai geiago ere berdintsu mintzatu ziren eskema osoroago bat prestatzarren. Beraz, gaurregunarte gotzaia kristau erritik urrunegi edo goraegi ikusi ba-dugu ere, aurrerakan edo, obeto esateko, poliki poliki geroz ta gurasoago ta maitetsuago nabaituko ditugu gure gotzaiak.

Baño, nire lantxo hau arlo es-tuago bateri lotzeko asmoa dut. Gotzai aukeraterakoan kristau erriak eta kleroak kondaira zear eduki duten eta eduki dezaketen

parteartzeaz mintzatuko naiz. Alere, Eleiz Batzarrean egiten ari dena adieraziko dut, lehenik.

Aipatu bezela, irugarren saioan bi parrafo berri erantsi zaizkio "Gotzaien Pastoral eginkizuna Eleizan" eskemari, aurreko saioan zenbait gotzaiak eskatu zutena gogoan arturik. Onela dio eskemak "Gotzaien izendatzea ta askatasunari buruz".

Lenengo zatian: "Gotzaiak apostoloekiko eginkizunetan, arimak salbatzekoak, alegia, berez berjabetasun eta askatasun osoa daukate edozein aginte zibillengandik. Orre-gatik, ez da bidezkoa eleiz jardunetan zuzenean edo azpi-lanez galaraztea, ezta Erromarekin zuzen-zuzen edo beste eleiz agintekin eta bere sifisleekin artu-emanak edukitzea ere. Alere, Eleizako artzaiek beren sifisleekin jardutean gizar-teko aurrerapenaren alde ari dira, ta egiazko aginte zibillari bidezko aginduak betetzera eragiten die...

Bigarren zatian gotzai izendatzerako ari da: "Gotzaien apostoloekiko eginkizuna Kristo gure Jeunak eratu izandu zenez eta izpirituzko elburu batera zuzentzen delarik, Batzar nagusiak baieztatzen du gotzaiak izendatu ta eratzeko esku-bidea berez eleiz aginteari dago-kiola eta berari bakar-bakarrik. Beraz, Eleizaren askatasuna bear bezela zaintzarren eta sifisleen onerako gauzak egokitzarren Eleiza-ko gurasoen naia da aurrerakoan gotzaiak aukeratzeko, izendatzeko,

presentatzeko edo apezpikutzarako iflor seifialatzeko laikoeri batere eskubiderik edo pribilejiorik ez ematea eta gaurregunarte eman zaizkien pribilejio haiek berekasa lagatzea”...

Antonio Pildain, Canarias-ko gotzaiak zionez Eleizaren erosotasunerako, honek bere Misioa egoki bete dezan Eleizako aginteak derrigorrez aginte zilletatik erabat libre izendatu bear du gotzaia. Kontzilioak arau hori aprobaturiko duen eguna, egun garrantzitsua izanen da kondaira zear Pio X-gnak, Aita Santua aukeratzera eginte zibillan betoa edo eragozpena kendu zuen egun hura bezela...

Kontzilioko izlaria gai honi dagokionez mintzo zelarik, esan zuen gobernuak eskubide hauek utzita ere eskatu ditzakela berak nai lituzken kandidatuak, lagunarteko artueman onek iflor izendatzean batere eskusartzerik ez edukitzekoan.

Gobernuak hau edo hura eskatu badezake edo bere kandidatuak presentatu, zergatik ez eleizbarrutiak, bere erriak eta bere kleroak? Izan ere, erria ta kleroa zaintzera ta gobernatzera dator gotzaia, eta erri orrekin alkar-bizitza estua bearko du eduki, egun ulertzen den eran agintea ta erriak bat osatu bear dutelarik.

Gai oni buruz, Rafael Gonzalez

Valencia-ko gotzai laguntzaillea mintzatu da guztiz egoki.

Atsegifiaz onartzen du gotzaia izendatzerako eskemak diona. Bidezkoa zen laikoen gaidirik askatasun hori irixtea. Alere, zeazki zertu bear litezke gotzaiak izendatze-ko erak. Aipa bedi nori dagokion bidezko agintea autapen hortarako, eta gotzaia nola modutan eratu bear den. Entzun bitez gotzai-batzar-rrak, eleizbarrutiko apaizen iritzia, baita laikoena ere.

Españiar gotzai pizkor honek urrun eta sakonki ikusten ba-daki. Eleizbarrutia ta gotzaia ongi alkar-turik egoteko ez baida hau baiño bide jatorragorik. Gotzaia aukeratzera-koan eleizbarrutiko kleroa ta erria entzunez eskoz estuagoak izanen dira artzaiaren eta ardiaren artu-emanak. Izan ere, kleroa eta erriak gotzaiean euren aita ezagutu ezifian etortzen dira gotzaiaren eta kristau erriaren arteko leizeak eta mugarriak.

Honekin ez dut esanai ordea, gotzaiak erri-demokrazien eran autatu bear direnik. Ez da derrigorrez-koa beintzat, geroxo ikusiko dugun bezela. Eleiza Kristo-k eratu bai-zuen eta bide ziur eta garbiak ezarri zizkion. Gotzaiak dira Aposto-luen zuzeneko ondorengoak esku-bide beraiekin.

Alere, kondaira zear ikustera goaz erriak eta kleroak gotzaia au-

keratzekoan eduki oi zuten parte-
artzea. Oartuko al gera onekin go-
tzai aita eta familia, alkarren eza-
gun maitetsuan bear dugula bi-
zi (1).

Gotzaien autakundeak kondaira zear

Eleizako tradiziorik irmoena beti
saiatu izan da eleiz agintearekin
(egitura) kristau erriaren bizitza
ta onetsia alkartu nairik.

Antzifnako apezpikuek nola auta-
tuak ziren konprenitzeko Cipriano
Doneak (irugarren mendekoa) aski
lagundu dezaiguke. Gai honetaz
kondaira egitea gauza nahasia da,
eta bazter eta garai bakoitza zeaz-
ki ikasi bearko litzake. Dena dela,
egin dira lantxo batzuek, eta hemen
lortu nai dudana burutzeko naikoa
izanen dut kondaira laburtu bat
edo ideia jeneral bat ematea.

Lehen mendean kristau erria ta
kloroa ikusiko ditugu beti gotzaia
aukeratzerakoan. Or datza Erroma-
ko Klemente Donearen idatzia. Go-
tzaiaren autakundea aseguratze-
arren bi arau ipintzen ditu: "Lenda-
bizi, gotzaibatzarra da kandidatoa
aukeratuko duena, ta hau, egingo
da kristau erriaren onetsiarekin".

Beraz, kristau erriak bereala ar-
tzen du parte bere gotzaia auke-
ratu bear denean. Ta hau izandu
zen, ifundik ere artzaia ta eleizba-

rrutia alkarmaitasunean antolatze-
ko biderik zurrrena. Berebat, Hipo-
lito Doneak digunez gotzaia erriak
aukeratu bear du edo beintzat be-
re atsegifiekoa bear du izan, eleiz-
gizonek eta beste gotzaiek apezpi-
ku eratzeko. Agiri aski ari dira
bai Cipriano Donea ta bai sasoi
haietako eleiz batzarrak. Hauek
Eleizako legedian iru baldinkizun
ezartzen dituzte gotzaia aukeratzeko:
laikoen eskaria, eleizgizonen bo-
toa, ta auzoko gotzaien baiezkundea.

Apezpikutzara kristaurik balio-
tsuenak igo zitezen artzen zun par-
te batez ere erriak lehen mendeetan.
Erria zen kandidatoen lekuko. Gai-
fiera, Cipriano Doneak digunez
(Epistola XIV, 4) erriak bere one-
ritzia eman bear du gotzaia aukera-
tzerakoan. Santu honek ez du pau-
sorik eman nai "eleizgizonen kon-
tseillu gaberik eta laikoek onartze-
ke". Onak, alere, ez du esanai egu-
neko demokrazietan egiten denez
erri geienaren gogo utsa zela-ta,
bestetik gabe, gotzaia autatzen ze-
nik.

Zenbait gotzaiek beren ondoren-
goa izendatzen bazuten ere erriak
onartzen zuelarik egiten zen. Ci-
priano Donearen tradizio horrek
gizaldietan iraungo zuen. Esate ba-
terako, Aita S. Agustin-ena aipa
genezake. Sasoi haretan Valerio
zen Hipona-ko apezpiku. Bera za-
hartzen zijoan noski, ta gotzai-la-

(1) Kontzilioko kronikatik jaso ditut gotzaieri buruzko berriak "Ecclesia" al-
dizkariaren jarraiki. Ikus: agorraren 26-koa, ta Urrillaren 3-koa.

guntzaille bat eratzea pentzatu zuen. Agustin abade jakintsua zuan onek begiko. Ta horrela Kartago-ko Artxapezpikuaren baimena bide apezpikutza irixten du Agustini-entzako. Baiño, guzti hau auzoko gotzaiek, Hipona-ko eleizgizonek eta laikoek onetsirik.

Beste ainbeste egin zuen Agustin Doneak, handik 30 urtetara, 426-gn. urtez. Onek Heraclio autatzen du bere ondorengo eleizbarrutiko elizgizonen eta erriaren aurrean, hauek beren onetsia damaiotelarik.

Sartaldean egokiago artzen zun parte kristau erriak Sortaldean baiño. Gerogo Carlomagno, t. a. Eleizarekin geiegi sartu ziren arteiño laburpen bat egiteko iru maillatan zertu ditezke gotzaien autakundeak: Erria. Kleroa. Probintziko gotzai-batzarra.

1) Leon Doneak garbi azaltzen ditu kristau erriaren eskubideak jokatibide hauetarako. Kandidatoa eskatu, lekukoarena egin, eta onartu. Hau, ordea, ez zen zeremonia azalutz batean gelditzen. Guzti hauen aurrez serioago eraman oi ziren autakundeak. Ta bene-benetan izendatzen zen orduan erriaren onerako zena. Begira noraiño allegatu zen Leon Aita Santua: "Ez dago gotzaitzat zergatik arturik erriak eskatu duena eta bertako eleizgizonek autatua ez bada". Erriaren eskubidea-

ri inportantzia emateagatik geiegi ere esaten du itzez.

2) Kleroa. Celestino ta Leon, biok Santu ta biok Aita Santu, Kleroa aldeko autakundeaz ari dira errikoaren ondoren. Egia esan, laikoaren artean bezelaxe autakunde hauetan ez zen alderdikierarik edo iskanbillarik faltatu oi.

3) Probintziko gotzai-batzarra. Kandidatoaren autakunde getzai-batzarraren iritzi pean zegoñ. Horri baizegokion autakunde jokabidea ta aukeratuaren difiatasuna epaitzea. Baldin erriko aginteak indarrik egiten ba-zuen edo alderdi kerriakin edo indar-egiteakin kandidatu zuzengabe bat aukeratzen ba-zen... kideko iskanbillaetan gotzai-batzarrak zuen Azken Itza Eleiza-ko legediari ta Onari zegokionez.

Eleizan ba-da autakunde era bat erri-ospatze edo aklamazioz egiten dena. Erri osoak ao-batez autatzen du holakoetan gotzaia. Au gertatu zan Ambrosio Aundiarekin Millaneko urian (4-gñ. mendez). Ambrosio au uriko gobernari zen, kristau jator eta pakegillea, ta artean katekumeno besterik ez zela apezpikutza aulkira jaso zuen erriak.

Kristau antzifiate edo sasoi hori aipako nuke gotzaiaren urrearoa bezela. Kristau erriaren atsegifekoa bear zuen izan gotzaiak. Ta parte aundia artzen zuten bai erriak ta bai eleizgizonek. Celestino 1-ngo

Aita Santuaren aburua aprobatu zuten Orleans-ko (549) eta Paris-ko (557) eleizbatzarrek: "Erriari ez ipiñi atsegin ez zaion gotzairik".

Eleizaren oitura eder eta jator hauek, ordea, aski galdu ziren ia VI-gn. menderako. Frantzia-n bereziki kristau barbaroekin, geroz ta areago Carlomagno ta beste buruzagiekin. Hauek Eleiza gaixo ta ta eroriari laguntzeko aitzakiekin, oartu gabe segurutik, geiegi sartu ziren Berari zegozkion arazoetan. Feudo aldian, berriz, jauntxoek aukeratzen zituzten gotzai erdiak baiño ere geiago.

Berrikuntza edo udaberria bat asi Gregorio VII-gn. Aita Santuarekin asi zen, "Guztieri agindu bear dien harek guztiegatik bear du izan autatua", esaera famatu harekin.

Baiño, zoritxarrez, aldi gutxian igaro zuen. Errege-gai ta jauntxoek nai zuten guzia egifnez jarrai ez zezaten eleizgizonen kargu ipiñi ziren autakundeak. Geroztik, Eleizbarrutiko batzarrak gotzaia autatzerakoan baztertu zituen ez baka-rrik erria, baita kleroa bera ere. Bestalde, Erroma-k geroz ta almen geiago jaso zituen eleizbarrutien gaindik, sendotzarako, t. a. XIII-gn. menderako ia Erroma-ren eskuetan zeuden gotzai autatzeko almen guztiak.

Arrazoi hauegatik ta batez ere, Jauntxoek eta agintarien indar-egitetik askatzearren utzi bear izan dira kondaira zear kristau erriak eta kleroak gotzaia aukeratzeko zituen parte jatorrak. Tradizio hura zen, ezpairik gabe, Yves M. Congar teologu ospatsuak dionez kristauen arteko jatorrizko etorria. Eleizako erdikotze edo zentralismu horren aurka jaiki ziren Protestantismua ta beste zenbait mobimendu, baiño, geiegi aurreraturik, Eleizaren apostoloekiko agintea bera ukatzeraiño allegatu ziren. Mobimendu hauek bide Eleiza ez da kuzkurtu baizik egin.

Gaurregun ba-dira oraindik erriaren parteartze honen arrasto batzuek Sortaldean. Leon XIII-gnak eta Pio IX-gnak Armenitarrei apezpikutzarako gogoko dutena eskatzeko baimena emana die, ta gaur oraindik ballatzen dute almen hori.

Dena dela, Eleizako tradizio barnean ez da sekula Eleiza laikoek eratzen dutenik baleztatu. Gaur gaurkoz oraindik ongi eraman ezifikoa da segurutik, erriaren parteartze hori. Esan bezela okerbideek eta eskabide ausartak ez dute moteldu besterik egiten posible litzaiken erriaren parteartzea.

Kondaira zear ondorio garbi bat ateratzen da. Eleiza askatasunean eta bere jatorrizko berezitasunari

dagokionez organizatu denean kristau erriak benetako parteartzea izan du (2).

Eleiza, gotzaia ta erria

Eguneko demokrazi aidean bide eta Eleizaren izakia azalkiro begiratzan delarik Eleizako gauza berezi hauek erabat nahasi arrisku aundia ikusten dut. Horregatik, itz bitan adierazi nai nituzke: Eleiza zer den, Eleizaren eta demokraziaren ezberdintasuna, eleiz agintearen eta kristau erriaren alderdiak, izakia ta bizitza... Jakina! hau guztia eleizbarruti batean gotzaiari ta erriari dagozkien alderdiak argitzeko asmoz.

Eleiza bere aizken elburuan, gizonak Jainkoarekin eta gizonak beren artean Kristo-gan elkartzea da. Areago da Eleiza. Eleiza da baita Batasun hori lortzeko bide-bilduma ere. Beraz, bi alderdi dauzka Eleizak. Alde batetik, Alkartasun bezela Kristo-gan bizi diranen gizartea da, Jainkoaren erria edo Kristo-ren gorputz mistikoa.

Eleizaren beste alderdia, gizonak Alkartasun horretara zuzentzeko Kristo-k eratu zituen bideak dira. Bide hauek Eleizaren muiña berari

dagozkio. Ta hemen datza Eleizaren soziolojiazko erakundea. Mundu honetako edo laterri baten erakundea sustraiz, errotik esan ditekete dela eleiz-agintearen edo eleiz erakundearen ezberdina. Gure gizarteari familietatik datozkio gizonak, alkartasunean ipintzen dituzte hauek beren almenak bakoitzaren eta guziekiko onerako. Aginteari edo politikari dagokionez gizartearen almenak jasotzen ditu berorren ordezkioa betetzearren.

Eleiza oso desberdinki eratzen da. Eleizak bere osakideak ez ditu familietatik artzen, ezta parrokien tartetz osatzen ere. Pertsonen gaindik eta aurretik da Eleiza, berak sortzen baiditu kristau gizon sakramentuen bidez eta apostoloekiko agintea bide.

Eleizaren bi alderdi hauek aditzera emateko Aita Congar-ek Eleiza estruktura bezela ta bizitza bezela bereizten du. Estruktura hori edo Eleizaren gorputz-ezurra da Eleizaren izakia, Alegia, fedezko dotriña, sakramentuak eta apostoloekiko aginte berezia gotzaiek bata besteari berraldatzeko karguarekin. Eleiza kondaira zear eratzeko Kristo-k emaniko agindu nagusia estruktura edo izaki horrek, besterik gabe, betetzen du.

(2) Ikus gotzaien autakundeari buruz, Election des eveques: —Dictionnaire de Théologie catholique, T. 4B, col. 2256-2281. —Dictionnaire d'Archéologie chretienne et de Liturgie. T. 4. 2-gn. partie, col. 2618-2652.

Eleizaren "bizitza" alderdia kristauen langintzak eratzen du estrukturari dagokion misioa ta elburua mundu honetan betetzera ta mamitzera laguntzen diolarik. Gizadiazkin eta Jainkoak erosi mundu guztiarekin osatzen baita Alkarrekiko Eleiza. Estrukturak munduko bizitza ta errealidadea osatu bear ditu, hortarako sifisleen laguntzarekin mamitu bear derrigorrez. Bi alderdiak osatzen dute, alegia, Eleizaren izatea. Baiño, aipa dudan eran estrukturak zertzen du Eleizaren izakia.

Beraz, Eleizaren izakia goitik bera dator. Ez gizarteko aginte moduak edo erri-demokraziak bezela behetik gora. Laikoez ez daukate, bada, Jerarkia, gotzaiak eratzeko edo kentzeko eskubiderik edo indarrik. Alere, egin dezakete laguntza eder eta bizi askoa. Ez laguntza bakarrik, Eleiza osatzeko derri-gorrezkoak baidira kristau laikoez eta beren langintza. Hau da lan-txo honetan azaldu nai nuena.

"Apostoluen egifnak" liburu santuan, esate baterako, garbiago adierazten zaigu kristauen arteko batasuna ta edozein erabakietarako goikoen eta bekoen alkartasuna, Eleizari goitik edo Apostoluengandik dator-kion erakunde hori baiño.

Protestanteek eta katolikoak konforme gera Antzifnako Eleizaren erakundea iru alderdiak osatua

ikusten dugularik: 1-ngo, monarkia modukoa, gotzaiena, Apostoluen ondorengo agintea. 2-gna, Aristokratia modukoa, apaizek eta beste kontseilluemailleek osatua. 3-gna, Erriak batzarretan eta artzen zuen parte bizia.

Eleizaren soziolojiazko iru alderdi hauek gelegi alderatzea, edo elkarraren aurka ezartzea edo horietako bat Eleizaren aburu bakarria bezela eratzeta, (ainbeste herejiak egin duten eran) Eleiza osoaren alkartasun edo batasun bizia ezjakitea da.

Eleizako gurasoak ere garbi mintzo dira Eleizaren alderdi bietaz. Eleizaren alderdi hauek bear bezela elkartzen eta osatzen lanak izan ditu Eleizak kondaira zear, kristauen alderdikieriegatik, herejien arriskuegatik, t. a.

Kondaira zear gertatu diren alderdikeri ta zenbait beste arrazoiegatik Eleiza Amak bere izakia ta estruktura salbatu nai izan du gauza guztien gaifetik. Ta segurutik gaurregunerarte kristau erriaren bizitza (langintza ta parteartze bizia, alegia) komeni baiño gelago baztertuki.

Protestantismuaren edo galikanismuaren alderdikieriek Eleizaren estruktura bera ukitu zuen eta bere izakia gaitzotu azpi-lanean. Jerarkiaren edo istituzioaren aldetik ere, ordea, ba-liteke alderdikieriarik

egitea, eta gaur eguneko teologu batzuen iritzian, egin dugu erruz oraiñarterokoan. Alderdikeri honek gutxieztu egiten du kristau erriak estrukturari mamitzen dion bizia. Honek, ordea, hontan datza ezberdintasuna herejiarekin, ez du Eleiza bere izakian ukitzen, bere osotasunean baizik.

Kontzilio nagusi honetan garbi mintzatu dira Eleizako guraso zenbait. Eta Eleiza pauso aundiak ematen ari zaigu ia. Oraiñarterokoan goi-aldetik ba-zen, orain behetik, kristau erriaren aldetik osatuko da, alegia. Erriak parte aundiagoa izanen du Eleizan, Eleiza mundu honetan aragi-egitean.

Hau ikusteko Eleiz Batzar Nagusiko iritzi batzuek entzutea naiko genuke. Behetiko mobimendu hau bizitzearren Eleiz Batzarrak eratu ta agiri egin dituen agerkaiak: "Liturgiaren Kostituzioa", "Komunikatzeko bideak", "Eleiza", "Ekumenismoa", t. a. Oraindik gai bixi-bixiak dira ateratzekoak: "Eleiza ta munda", "Erlijioekiko askatasuna", t. a.

Eleiz Batzar Nagusi honetan parte berezia eman zaie laikoeri. Bai gizonezkoeri ta bai emakumezkoeri. Kontzilio honetan izandu dira gaiñera, parte artzera konbidatuak emakumezkoak, kondaira zear lehen aldiz (3).

(3) Lantxoaren luzeran geienik erabilli dudan idaztia: "Jalones para una Teología del Laicado" Yves M. Congar. Prantzesez eratik itzulia.